

НА ЗАМІТКУ ІСТОРИКАМ-БОЛГАРИСТАМ

**Рецензія на: Палангурски М. Учредителите:
Участниците в Учредителното народно събрание в Търново,
10.II.–16.IV.1879 г.: Енциклопедичен справочник. –
София: Сиби, 2014. – 328 с.**

Д. В. Миколенко

Нещодавно з-під пера відомого болгарського історика, професора Великотирновського університету імені Святих Кирила і Методія Мілко Палангурського вийшла чергова праця, цього разу науково-довідкового характеру – енциклопедичне видання. У надрукованій книзі представлено біографії політиків та громадських, церковних і культурних діячів Болгарії, які 1879 року були обрані депутатами Установчих народних зборів (УНЗ) – інституції, котра забезпечила основи конституційного устрою країни й визначила її майбутній політичний розвиток на багато років уперед.

Книга складається з трьох розділів. У першому – «Оновлені назви адміністративних центрів» – надано інформацію про топоніми часів турецького панування та їх перейменування у період існування болгарської державності. У розділі «Засновники – неочікувана еліта» М. Палангурський здійснює історіографічний огляд досліджень, присвячених вивченню роботи Установчих зборів. Автор аналізує праці В. Дімова¹, З. Маркової і Е. Стателової², М. Манолової³, віддаючи належне спеціалістам, що внесли значний вклад в розкриття теми, уточнює склад учасників кожного із засідань УНЗ, наводячи цікавий статистичний матеріал. При цьому він послуговується широкою джерельною базою. Порівнюючи факти, котрі містяться у мемуарах відомих політиків, публіцистиці російських та французьких державних діячів і журналістів, різних документах, автор приходять до висновку, що найбільш достовірним джерелом інформації для вивчення обраної ним теми є стенограми засідань Установчих зборів.

У своїй роботі М. Палангурський відтворює передісторію скликання інституції, характеризуючи помисли декого із причетних до тогочасних подій у Болгарії представників російського істеблішменту щодо процесу обрання депутатів УНЗ. Дослідник розкриває погляди на вказане питання графа Н. П. Ігнат'єва, котрий, як відомо, мав пряме відношення до укладання 1878 р. у Сан-Стефано попереднього мирного договору зі Стамбулом за результатами війни з Османською імперією; князя А. М. Дондукова-Корсакова – імператорського російського комісара в князівстві упродовж 1879–1880 рр., командувача окупаційним корпусом; С. І. Лук'янова – завідувача судовим відділом Тимчасового російського управління у Болгарії в 1877–1879 рр.; Н. К. Гірса – міністра закордонних справ Росії у 1882–1895 рр. та інших. Автор також детально розглядає процес обговорення Органічного статуту – документа, що забезпечив основу майбутньої Тирновської конституції.

М. Палангурський – відомий спеціаліст з історії становлення і розвитку інституту парламентських і місцевих виборів у Болгарії. Протягом своєї наукової кар'єри він опублікував декілька монографій на цю тему⁴. У створеному енциклопедичному виданні він частково розглянув процес комплектування депутатського корпусу Установчих зборів, який відбувався за мажоритарною системою. Окремо автор дослідив участь представників національних меншин Болгарії – турецької та єврейської – в роботі УНЗ, намагаючись при цьому якомога точніше розкрити їхню позицію при обговоренні проекту основного закону країни.

На думку М. Палангурського, активна і, що головне, напрочуд конструктивна діяльність 229 депутатів при розгляді проекту майбутньої конституції Болгарії стала несподіванкою для іноземних спостерігачів, присутніх на засіданнях. Саме тому він називає обраний депутатський корпус «неочікуваними елітами».

Як відомо, 7 березня 1879 р. розроблений канцелярією Тимчасового російського управління та доповнений і схвалений у Санкт-Петербурзі Органічний статут було впер-

ше зачитано перед народними обранцями, після чого депутат К. Стоїлов запропонував створити комісію з п'ятнадцяти осіб для перегляду російського тексту документа й розробки власного варіанту. Його пропозицію підтримала більшість народних обранців. Комісію склали представники болгарської інтелігенції, яким було доручено підготувати доповідь про загальні принципи оновленого проекту основного закону. 21 березня під час дванадцятого засідання Зборів комісії озвучила власні накреслення, розроблені відповідно до проголошеної Французькою революцією Декларації прав людини і громадянина від 1793 р. Документ, підготовлений консервативною більшістю членів комісії, зустрів гостру критику, однак сформульовані в ньому ідеї значно вплинули на подальшу роботу Зборів. Наслідком тривалої полеміки стали відхилення розробок, розпуск комісії та подальше обговорення вже повним складом депутатського корпусу кожної статті законопроекту. Одно-стайним рішенням народні обранці відхили російський варіант, який, на їх думку, ставив князівство у юридичну залежність, та змінили його положення в дусі болгарської національної незалежності, скасувавши навіть назву «Органічний статут» й запровадивши нову – «Конституція». Під час дебатів стосовно однопалатного чи двопалатного болгарського парламенту остаточно оформилися дві фракції в Установчих зборах – лібералів і консерваторів, які згодом трансформувалися у політичні партії.

Поправки до тексту проекту основного закону вносилися 14 квітня під час передостаннього, двадцять шостого, засідання. Два дні потому Конституцію, котра мала більш ліберальний характер, аніж петербурзький проект, було схвалено й підписано всіма депутатами УНЗ. Тирновська конституція справедливо вважається одним із найдемократичніших основних законів другої половини XIX століття. Деякі із вищезазначених подробиць, викладені більш об'ємно автором. Вони дають чітке уявлення про плодотворну співпрацю двох різних політичних течій, які, все-таки порозумівшись, з гордістю заявили, що Князівство Болгарія матиме парламентську систему правління, котра буде розвивати класичні конституційні принципи у поєднанні з широкими правами і свободами громадян.

В основній частині роботи містяться біографії всіх учасників Установчих зборів. Серед представлених народних обранців фігурують особи, які згодом стали провідними політичними постатями країни. Наприклад, К. Стоїлов – один із керівників Консервативної партії, в 1887 р. та у 1894–1899 рр. прем'єр-міністр країни, з 1896 р. лідер Народної партії; Д. Греков – теж впливовий консерватор, в 1896–1897 та 1899–1901 рр. очолював Центральне бюро Народно-ліберальної «стамболовістської» партії, у 1899 р. голова уряду; Д. Цанков – керівник поміркованих лібералів, двічі у 1880 і 1883–1884 рр. обіймав посаду очільника Ради міністрів; П. Каравелов, який чотири рази перебував на чолі виконавчого органу влади – у 1880–1881, 1884–1886, 1886 і 1901 роках, належав до числа лідерів Ліберальної, а з 1896 р. Демократичної партії. Але найбільшу увагу привертають маловідомі особи болгарського політикуму, котрі після завершення роботи Установчих зборів очолювали місцеві партійні осередки, працювали в державній адміністрації, займалися підприємницькою діяльністю тощо. Проте всіх їх об'єднує одне – вони є творцями основного закону Болгарії, представниками політичної, соціальної і економічної еліти, яким судилося стати засновниками болгарського конституціоналізму.

Безперечно, опублікована у роботі М. Палангурського інформація послужить не лише дослідникам історії Установчих зборів, адже в ній міститься чимало фактів із минулого Болгарії останньої третини XIX – початку XX ст., у тому числі й маловідомі подробиці біографій політичних і громадських діячів країни.

Як побажання автору книги, котрий, сподіваюся, продовжить пошук інформації про учасників Установчих народних зборів, можна запропонувати спробувати розкрити позицію, що її відстоював той або інший депутат УНЗ стосовно проекту основного закону країни; відповіді на питання: ліберальний чи консервативний варіант проекту конституції підтримував той або інший народний обранець? Історіографічний огляд, представлений у роботі, неповний. Цікаво було б дізнатися думку автора з приводу досліджень³ радянських авторів, котрі працювали над зазначеною тематикою.

Насамкінець варто відзначити високий науковий рівень роботи, яка безумовно є вагомим внеском у вивчення історії Болгарії. Поза всяким сумнівом дослідження М. Палангурського викличе інтерес не лише спеціалістів-істориків, а й представників інших спеціальностей – юристів, політологів, соціологів.

¹ *Димов В.* Политическите водители на българския народъ. – Ески Джумая : Печатница Ив. Кареевъ & синове, 1932. – Кн. 1. – 240 с.

² *Маркова З.* Учредителното събрание в Търново / З. Маркова, Е. Стателова // Исторически преглед. – 1979. – № 3. – С. 41–61.

³ *Манолова М.* Създаване на Търновската конституция. – София: Изд-во на БАН, 1980. – 211 с.

⁴ *Палангурски М.* Избирателната система в България (1879–1911 г.). – Велико Търново: Университетско изд-во „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. – 271 с.; *Його ж.* Избори по стамболовистки (1887–1894 г.). – Велико Търново: Университетско изд-во „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. – 280 с.

⁵ *Абакумов А.* Разработка конституции Болгарского государства и принятие её Учредительным собранием // Сборник Ташкентского государственного университета. – Ташкент, 1958. – С. 55–68; *Його ж.* Помощь России в воссоздании болгарской государственности // Вопросы новой и новейшей истории. – Новосибирск, 1966. – С. 96–116 та інші.